Каталог народних ношњи ужичког краја

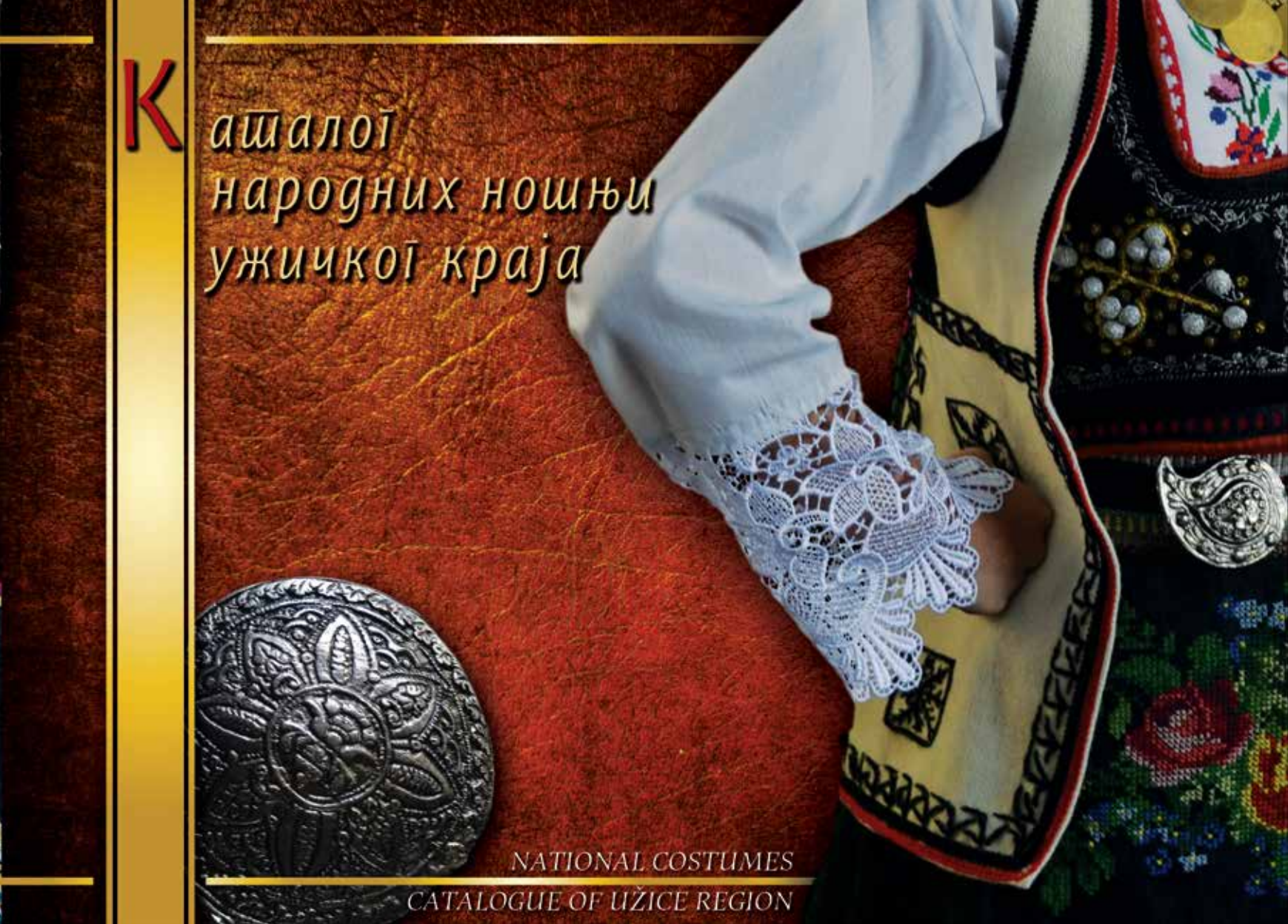

NATIONAL COSTUMES
CATALOGUE OF UŽICE REGION

Етно удружење „Завичај" - ЗЛАКУСА
Укључивање жена са села у процес руралног развоја села
Србија
22
Етно удружење „Завичај" - ЗЛАКУСА
Србија
22
ЗАВИЧАЈ
ЗЛАКУСА
У ПРОЦЕС
РУРАЛНОГ РАЗВОЈА СЕЛА
ЗАВИЧАЈ
ЗЛАКУСА
У ПРОЦЕС
РУРАЛНОГ РАЗВОЈА СЕЛА
ЗАВИЧАЈ
ЗЛАКУСА
У ПРОЦЕС
РУРАЛНОГ РАЗВОЈА СЕЛА
HUNGARY
SERBIA
CROATIA
Užice
ALBANIA
MACEDONIA

ПРЕДГОВОР

КАТАЛОГ НАРОДНИХ НОШЊИ УЖИЧКОГ КРАЈА,

у коме су управо приказани узорци израђени од стране жена из Етно удружења Завичај, је производ настао на основу неколико пројеката – пројекта *Укључивања жена са села у процесе руралног развоја села кроз израду народне ношње* и *Заштите нематеријалне културне баштине кроз израду традиционалне ношње ужичког краја према оригиналима старим преко 100 година.*

Део пројекта кроз који су чланице Сектора за старе занате Етно удружења Завичај израдили ношње из различитих крајева Србије подржан је од стране Министарства пољопривреде, водопривреде и шумарства Републике Србије, део пројекта којим су искусне чланице овог Удружења обучиле одређен број других жена за израду ношње ужичког краја је подржан од стране Националне службе за запошљавање кроз извођење јавних радова, док је део пројекта укључивања жена са села у процес руралног развоја села подржан од стране Амбасаде САД у Београду захваљујући којима је поред каталога издата и пригодна коверта као и две персоналне поштанске марке на исту тему.

Каталог представља први свеобухватни штапани материјал посвећен традиционалној ношњи ужичког краја, настао на основу истраживања на терену и на основу узорака оригиналних делова ношње који се налазе и збирци Етно парка Терзића авлија и Народног музеја у Ужицу као и неких узорака из Етнографског музеја у Београду. Посебна пажња је обраћена на зубуне који су специфични саставни део ужичке женске ношње и који свакако могу послужити као инспирација многим модним креаторима што је приказано у посебном делу каталога *Са зубуном у град,* јер нам је била жеља да се данашњим младим генерацијама приближи овај традиционални одевни елеменат и покаже да се исти може и данас користити у савременим условима живљења.

Имајући у виду велику разноврсност народних ношњи ужичког краја, свесни смо да није могуће урадити примерке према свим постојећим узорцима и да ће овај каталог бити подстрек другима да наставе са истраживањима и издавањима сличних литература а да ће у нашем каталогу наћи почетну основу за тако нешто јер у њему су обрађени репрезентативни делови ношње. Опште познато је да се у данашње време не могу набавити сви материјали који су били присутни током 19. и почетком 20. века, који су се користили за израду појединих делова ношњи тако да смо и на том пољу били присиљени да исте те делове радимо од материјала који су приближно налик на старе материјале. Искрено се надамо да ће за многе љубитеље традиционалне ношње, многа КУД-а у Србији и дијаспори и многе друге ово бити драгоцен приручник и изради или опремању фолклорних ансамбла за сценско извођење песама и игара из ширег подручја ужичког краја.

Захваљујемо свима онима који су на било који начин пружили помоћ и помогли да овај каталог буде објављен.

Саша Дрндаревић, аутор каталога
Председник Етно удружења Завичај

PROLOGUE

NATIONAL COSTUMES CATALOGUE OF UŽICE REGION

with shown samples made by women from Ethno Association "Zavičaj", is a product developed on the basis of several projects - *Involving women from rural villages in rural development processes through development of national costumes project and Protection of intangible cultural heritage through the creation of traditional costumes of the Užice region originals over 100 years old.*

Part of project trough which members of Old crafts section of Ethno association "Zavičaj" made traditional costumes of different areas of Serbia was supported by Ministry of agriculture, water and forest management of Republic of Serbia. Part of project in which experienced women trained other women for making traditional costumes was supported by National office for employing trough public works, while the part of project where women from rural areas were included in process of rural development was supported by courtesy of US Embassy in Belgrade, including issuing of traditional costumes catalogue and suitable envelope and two personal post stamps with the same subject.

Catalogue represents the first comprehensive printed material dedicated to the traditional costumes of Užice region, based on research in the field and on the basis of the original samples of clothing that are the collection of Ethno Park "Terzića avlija" and the National Museum in Užice as well as some samples from the Ethnographic Museum in Belgrade. Special attention is paid to the "zubun"- specific part of Užice women's dress that can certainly serve as an inspiration for many fashion designers, as shown in the particular part of the catalog With zubun in the city, because it was our desire to present young generation closer to this traditional clothing element and to show that it can be still used in modern conditions of life.

Given the great variety of Užice region costumes, we are aware that it is not possible to do all existing copies of the samples and that this catalog will be an encouragement to others to continue their research and publishing similar literature and use this catalogue as a starting point for such things, as prepared representative of clothing are in it. Nowadays it is not possible to get all the materials that were present during the 19th and early 20th century, which were used for the individual clothing parts, so we were forced to do the same parts of clothing that are roughly similar to the old materials. We sincerely hope that many lovers of traditional folk costumes, Cultural Artistic Societies in Serbia and diaspora and many others, will find this as valuable manual in making or equipment for folklore ensembles for theatrical song and dance performance from wider Užice region.

We thank everyone who helped us in any way and supported publishing of this catalogue.

Saša Drndarević,
Author of the Catalog
President of Ethno Association "Zavičaj"

НОШЊА УЖИЧКОГ КРАЈА

Одевање становништва једног подручја често је одлика средине коју насељавају, одраз економског и социјалног стања становништва, као и начина прилагођавања климатским условима. У одевању се могу наћи трагови историјских догађаја као и утицаја других култура. Оно је уједно и слика умећа и стваралачког домета једног народа.

Анализирајући основне делове ношње ужичког краја XIX и XX века, налазимо аналогне везе са подручјем Црне Горе, Херцеговине, Босне, Полимља, Старе Рашке, одакле већи број становништва овог дела западне Србије познатијег и као Стари Влах води порекло. Међутим у начину одевања као и у самом изгледу и називу појединих одевних предмета може се наћи доста елемената оријенталне културе, поготово до средине XIX века (фес, џамадан, антерија, чакшири потурлије).

С обзиром да је овај део западне Србије претежно планински и да је сточарство била важна привредна грана током XIX века све до 60-тих година XX века, то је имало утицаја и на израду и изглед ношње.

Ношња овог краја припада типу динарске ношње која садржи строго задане форме основних претежно одевних елемената израђиваних од сукна, вуне, а у нешто мањем обиму од конопље (тежина), лана (ћетен) и памука. Израђивана је у домаћој радиности (жене) или од стране појединих занатлија (ћурчија, терзија).

Жена са зубуном из околине Ариља, фототека Иван Терзић - етнолог

COSTUME OF UŽICE REGION

Clothing population of an area is often characteristic of the environment that's settled, a reflection of economic and social status of the population, as well as way of adapting to climate conditions. Traces of historical events and influences of other cultures can be found in national costumes. It is also the reflection of art and creative range of a nation.

Analyzing the main parts of Uzice region costume from XIX and XX century, we find analogous connections with the area of Montenegro, Herzegovina, Bosnia, Polimlje, Old Raška, where most of the population of this part of western Serbia, known as Old Vlach is originated. However, in the manner of dress and appearance and in terminology of individual garments, there can be found many elements of Oriental culture, especially to the middle of the XIX century (fez, jamadan, vest, pants poturlije).

Given that this part of western Serbia is mostly mountainous and that the cattle breeding was an important industry during the XIX century all up to 1960's, it also had an impact on the development and costumes appearance.

Costumes of the area belong to the Dinar mountain-type containing strictly default forms of basic, mostly clothing elements made from heavy cloth, wool, and in a lesser extent of hemp (weight), flax (ćeten) and cotton. These costumes were produced as homecrafts (by women) or by individual craftsmen (furrier, tailor).

Woman with zubun from around Arilje, fototeka Ivan Terzic etnolog

Жена је била основни стуб домаће радиности, која је водила бригу о одевању укућана, од припремања прађе, ткања, па до кројења, шивења и украшавања. Касније ће се издиференцирати терзијски занат као изразито мушка делатност. Умешности израде и украшавања одеће женска чељад су се припремала од малих ногу, а при удаји, млада се ценила и по девојачкој спреми коју је доносила у кућу.

У време када је сукно интезивно коришћено за израду одеће, свако сеоско домаћинство производило га је у довољним количинама за личне потребе, а дешавало се да уступе и другом ако га је произвело у већим количинама. Сукно је било у белој, црној "врана" и тамносмеђој боји "сингава". Завршна обрада сукнене тканине обављана је у ваљарицама (ваљавице).

Од сукна су кројени и шивени претежно хаљетци који су се носили у зимско време (гуњеви, пеленгири, зубуни, тозлуци, ћурдије, јелеци).

Свечанији одевни предмети који су ношени као део невестинске ношње, на вашарима, славама, украшавани су гајтанима, везом вуном црне боје (врановез), вуном црвене боје (крмезвез), апликацијама, шљокицама, перлицама, срменим нитима и друго. С обзиром да је материјал на коме је рађен вез доста чврст, нити нису пролазиле кроз тканину већ се орнамент изводио полагањем гајтана, нити, трака на саму тканину и њиховим прихватањем ситним бодовима свиленим или памучним концем. Орнамент се изводио по цртежу. Да би се постигла пластичност детаља и изразита декоративност, везло се преко претходно грубљег веза, или се подметала чврста хартија, картон, гужвице памука. Орнаменти су били претежно геометријски или стилизовано вегетабилни.

Женска сеоска ношња, 1910. година (Фототека НМ Ужице)

The woman was the main pillar of domestic work, which took care of family clothing, from yarn preparation, weaving, to tailoring, sewing and decorating. Terzija-craft would later be differentiated as an extremely masculine activity. Female were prepared from an early age for crafting and decorating skills, and at marriage, the bride was assessed with training qualifications bringing into the house.

At the time when the heavy cloth was extensively used for producing clothes, every rural household produced it in sufficient quantities for personal use, and ceded to the other if it was produced in larger quantities. Heavy cloth was in white, black "crow" and dark brown "singava" colour. Final finishing of heavy cloth was carried out in the valjarica (valjavica).

Mainly overall smocks "haljetci" worn in winter time (gunj, pelengiri, zubun, tozluci, ćurdije, jeleci) were sewed and tailored by heavy cloth.

Formal suite, worn as part of a bridal costume, at fairs, celebrations, were decorated with braids, black wool embroidery (vranovez), red wool (krmezvez), braid embroidery, spangles, beads, silver threads, and other. Considering quite stiff material for applying embroidery, threads did not went through textile so the ornament was performed by placing braids, threads, strips onto the textile and then sewn with silk or cotton thread. Ornament was performed by drawing. To achieve extreme plasticity of detail and expressive decoration, fine embroidery was put over the previous coarser embroidery, or shoved hard paper, cardboard, cotton balls. The ornaments were mostly geometric or vegetable stylized.

Female peasant costume, 1910 year (Photo archive NM of Užice)

Одећа се према томе ко је носи дели на мушку и женску, а према томе где се носи и од којег материјала је кројена на градску и сеоску мада се због пресељавања или утицаја града, често преплитала, поготово у другој половини XIX и почетком XX века када је дошло до промена које су уследиле као одраз нових токова у друштвеном и економском животу становника. Развојем трговине, саобраћаја и заната, имућнији сељаци купују и друге материјале за израду одела (шајак, чоја) и наручују код градских занатлија терзија, хаљетке боље и скупоценије и по материјалу и по изради, па у селима продиру поједини одевни предмети тзв. ‘’српске грађанске ношње” (либаде, свилена марама, појас ‘’бајадер”).

Од наведених материјала, домаћег и занатског начина израде, у другој половини XIX и почетком XX века била је у употреби ношња која се састојала из више одевних елемената.

Жене и девојке су носиле дугачку кошуљу шивену од конопљаног (‘’тежињавог беза”), од лаженог (‘’ћетен беза”), а за празнике и од полупамучног платна. Кошуље су се састојале од предњег и задњег ‘’стана”-поле и уметнутих ‘’клинова” који су проширивали скуте кошуље.

Често су око врата, дуж разреза (‘’успрсница”), по дну рукава и скута биле везене. Орнамент је био у виду цветне вођице - састављене од ‘’ружа” листова и гранчица доста геометризовани.

Вез је рађен претежно вуненим или памучним концем црвене, плаве и црне боје бодом ‘’покрстица”. Ивице рукава и по дну су понекада украшаване чипком (‘’решма”, ‘’чимка”) израђеном ку-

Сеоска мушка ношња, село Штитково, Ужице, 1900. година (Фототека НМ Ужице)

Female peasant costume, Štitkovo village, Užice, 1900 year (Photo archive NM of Užice)

According to who is wearing clothing is divided into male and female, and according to location and from which material is tailored to the urban and rural, although due to migration or city influence, often intertwined, especially in the second half of the XIX and early XX century because of change that followed as a reflection of new trends in social and economic life of the inhabitants. With the development of trade, transport and crafts, wealthy farmers buy other materials for making clothes (sajak, čoja) and order from city’s craftsmen tailor- terzija more valuable clothing- better in material qality and workmanship, as some villages receive so-called “Serbian urban costume” clothing (libade, silk scarf, belt ‘’bajader”).

In the second half of the XIX and early XX century, with domestic and artisan production of these materials started the use of costumes which consisted of several garments.

Women and girls wore a long shirt sew with hemp (“težinjavi bez”), or flax (“ćeten bez”), and for the holidays with half- cotton linen. Shirts consisted of front and rear “stana”-“pole” and inserted “spikes”-“klinova” which expanded the skirt chemise of shirts.

Often around the neck, along the bodice decolletage (“usprsnica”), along the sleeves bottom were embroidered. Ornament was in form of geometrized floral guide line made of “rose” leaves and twigs.

Embroidey was mainly made out of wool or cotton thread red, blue or black color with cross stich „pokrstica“. Edges of sleeves and their bottoms some times were decorated with lace („rešma“, „čimka“), made

кицом од конопљаног, лаженог или памучног конца. Осим дуге кошуље, које су се задржале у употреби код старијих жена, долази до промена у периоду између два светска рата. Наиме, девојке и младе жене почињу да носе краће кошуље ''кошуљак'' украшене порупчићима око врата и на грудима ''пријебори'', а често су нашиване и чипке. Преко кошуље лети, а зими преко сукње с предње стране везивана је уска правоугаона, једнополна ''прежина'' или ''прегача'' ткана од танке вуне, украшавана утканим шарама и пругама, док су прегаче ношене у свечаним приликама (вашари, славе) или као део невестинске опреме биле украшаване утканим сребрним или златним срменим нитима као и везом. Између два светска рата почињу мање измене, па млађа популација уместо уске прегаче носи ''кецеље'' шивене од куповног сатена, платна. Често су биле украшаване карнеријима и везом (вегетабилни орнамент).

Појасеви који су опасивани око струка, лети преко кошуље, зими преко сукње били су ткани од разнобојне вуне. Орнаменти су били у виду уских пруга, ситних ромбова, цртица, крстића. Посебно су били украшени и извезени празнични појасеви који су се закопчавали ''павтама'' (пафте). Ове украсне копче рађене су у техници ливења и искуцавања и биле су производ занатлија кујунција. Зими су ношене вунене дуже сукње које су последњих деценија XIX и почетка XX века биле састављене из неколико пола (5-8), богато набране и дуге до чланака и често везене по дну у виду цветне ''воћице''. У периоду између два рата овај тип сукње се задржава махом само код старијих жена. Млађе, поготово после 30-тих година XX века, под утицајем градске моде почињу да шију и носе краће и уже сукње кројене из 3-3,5 поле. Ивице су понекад биле украшене пантљикама и гајтанима у боји, као и један до два реда уских поруба.

Лети и зими сваки дан, а поготово празницима ношен је суконени, вунени или чојани ''прслук'' познат и као јелек, хаљетак без

by crocheting out of hem, flax or cotton thread. In addition to long shirts, which were kept in use by older women, there is a change in the period between two world wars. In fact, girls and young women are beginning to wear short shirts ''košuljak'' decorated with ''porupčići'' around neck and ''prijebori'' on chest and often laces were sew on them. Over shirts in the summer and over skirts in the winter, the front narrow rectangular, single-pole ''prežina'' or "pregača" apron was tied, woven of fine wool, decorated with woven patterns and stripes, while the apron was worn on special occasions (fairs, celebratings) or as part of the bridal accessories which were decorated with silver or gold woven strands of sterling silver and embroidery. Between the two World Wars, minor changes are starting, and the younger population instead of the narrow apron is wearing ''kecelje'' sewn from purchased satin, linen. Often they were decorated with embroidery and "karnerići" (plant designs).

Belts that were worn around the waist, over the shirts in the summer, over the skirts in the winter, were woven from colorful wool. The ornaments were in the form of narrow stripes, small diamonds, dashes, crosses. There were especially decorated and embroidered festive belts that were buckled with "pafte" (clasps). These decorative buckles were made in the technique of casting and hammering, and they were the product of craftsmen silversmith. In winter, long wool skirts worn by the last decades of the nineteenth and early twentieth century were composed of several parts- "pola" (5-8), a rich pleated and long till the ankles often embroidered at the bottom in the form of the flower ''vođice''. In the interwar period this type of skirt is retained mostly only by older women. Younger women, especially after the 30-s of the XX century under the influence of urban fashion are starting to sew and wear

Зубун, Пожега, 1881. година (Фототека НМ Ужице)

Zubun, Požega, 1881. godina (Photo archive NM of Užice)

рукава, кратак који се испод дубљег изреза на грудима закопчавао помоћу ‘’ковчи и петљи’’. Ивице прслука, поготово празнични, били су украшавани вуненим гајтанима у неколико редова, а код имућнијих породица ношени су јелеци украшени свиленим гајтанима или срменим златним и сребрним нитима.

Зими и по хладнијем времену као и у свечаним приликама (као део невестинске опреме) жене и девојке облачиле су поврх кошуље, јелека, сукнени хаљетак без рукава, с преда отворен целом дужином познат под називом ‘’зубун’’. Сматра се једним од најстаријих одевних елемената на јужнословенском балканском простору. По правилу био је кројен од белог сукна. Састојао се из три дела (полеђине и две предњице) са клиновима уметнутим са стране на саставу полеђине са предњицама. Било их је дужих и краћих. Површине су биле украшаване везом (врановез, крмезвез). Поред вуне у боји вез је рађен и срменим концем, перлицама, шљокицама ‘’шљоке’’, ‘’сјанице’’, а по ивици понекада је нашивана и куповна чипка. Зубуне су претежно шили и украшавали занатлије –терзије. После 30-тих година XX века његова употреба је све мања.

У мушкој ношњи XIX века у овом крају, кошуља је представљала основни хаљетак ношен и лети и зими. Била је израђивана од тежињавог или памучног платна. По кроју припадала је типу динарске кошуље кројене из 4 до 4,5 пола и састојала се из предњег и задњег ‘’стана’’ и више ‘’клинова’’ уметнутих у доњем делу кошуље. Око врата је била уска ‘’јакица’’ или ‘’колијер’’. Празничне кошуље су украшаване везом-цветна лозица, по колијеру, дуж разреза на грудима. Почетком XX века па надаље, долази до извесних промена када се додају поједини детаљи по угледу на кошуље градског кроја (додавање крагне на

shorter skirts and tighter tailored from 3 to 3.5skirt-parts “pola”. The edges sometimes were decorated with ribbons and braids in color, and one or two rows of narrow hem.

Every day in the summer and winter and especially at holidays, were worn hemp, wool or cloth “prsluk” also known as a waistcoat, a smock overall without sleeves, short, with deeper neck on the chest and wac buckled with “kovče” and “petlje”. Borders of the vest, especially a holiday vest, were decorated with wool braids in several rows, and at families in better standings were worn bodices with silk cords decorated with sterling silver cords or gold and silver threads.

In the winter and in cooler weather as well as in special occasions (as part of the bridal accessories) women and girls are dressed in a shirt, a waistcoat “jelek” and hemp jacket without sleeves with an opening over the entire front length, known as the “zubun”. It is considered one of the oldest elements of clothing among the South Slavs in Balkan region. As a rule it was tailored of white cloth. It consisted of three parts (back and two front aprons) with bolts inserted from the sides of the back and the front parts. They could be longer or shorter. The surfaces were decorated with embroidery (“vranovez”, “krmezvez”). In addition to colored wool embroidery is made of sterling silver thread, beads, sequins “šljoke”, “sjanice”, and sometimes purchased lace was sewed on the edge. “Zubuni” were mainly decorated by craftsmen-tailors. After 30’s of the twentieth century, its use is decreasing.

In the nineteenth century men’s clothing in this area, the shirt was a basic smock overall worn in summer and winter. It was made out from heavy or cotton cloth. Considering the cut, it belonged to the type of Dinar region tailored shirts from 4 to 4.5 parts “pola” and comprised of the front and back “stana” and more “pins” inserted in the bottom of the shirt. Around the neck was narrow “jakica” or “kolijer”. Festive shirts were decorated with floral embroidery-vine, through kolijer, along the cut at the chest. At the beginning of the twentieth century onwards,

''колијер'' око врата, манжетне (наруквице, таслаци) на дну рукава. Уместо узица ''спона'', кошуља се на грудном изрезу и око врата закопчавала помоћу ситних дугмади. Око струка се опасивао ткани вунени шири и дужи шарени појас.

Особено обележје мушке сеоске ношње овог краја у XIX веку биле су ''пеленгаће'' или ''пеленгири''- панталоне ширег тура и ширих ногавица које су допирале до испод колена. Ношене су у зимско време, а шиле су их жене у домаћој радиности од вуненог материјала у црној или сингавој боји. Осим уобичајених реса по дну ногавица, понеки су били украшавани везом по ивици ногавица. Поред пеленгира у употреби су били и чакшири од сукна у белој или црној (врана) боји. Ношени су све до после Првог светског рата када се пеленгири као и сукнени чакшири све више замењују ''панталонама'' војничког кроја, шивени од куповне чохе (чоје).

Горњи хаљетци који су ношени преко кошуља претежно су били шивени од сукна домаће израде који је у дужем периоду представљао основну и најважнију тканину за израду топлих делова одеће.

Мушка сеоска ношња,1919.г.
(Фототека НМ Ужице)

Male peasant costume, 1919 year
(Photo archive NM of Užice)

Најширу примену имао је јелек познат у народу и под називом гуњић, зубунић. Ношен је преко целе године, лети преко кошуље, зими преко гуња. Отворен целом дужином, дуг до струка. Често

there is a certain change when added some details on the model of urban style shirt (collar added to "kolier" around the neck, cuffs (bracelets, "taslaci") at the bottom of the sleeves. Instead of a link "spona", the shirt was buttoned at the chest and neck with tiny buttons. Around the waist was girded woven woolen colorful wider and longer belt.

Particular feature of the rural male costume of this region in the nineteenth century were "pelengaće" or "pelengiri"- pants with wider bottom and wider legs that reached below the knee. Carried in the winter time, home-made by a woman of wool material in black or "singava" color. Beside the usual fringe at the bottom of the legs, some were decorated with embroidery on the edge of the legs. In addition to "pelengira" in use were trousers in white or black ("vrana") color. Carried till the post-World War II when "pelengiri" and hemp pants were replaced with a military cut "pants", sewed from purchased cloth "čoja"

Upper peaces of clothings that are worn over a shirt were mostly sewed from home-made cloth that in the long term represented basic and most important fabric for making warm items of clothing.

Broadest application had the bodice that was otherwise known by the name "gunjic", "zubunić". Worn throughout the year, in the summer over the shirt, in the winter over a "gunj". Opened in full-length, it

је био украшен вуненим гајтанима у више редова. Поред јелека ношени су и џамадан, ђечерма-хаљетци без рукава који су се преклапали на грудима, а закопчавали копчама или дугмадима ''пуљке''. Израђивани су од тамноплаве или црне чохе (чоје) и често украшавани гајтанима, срменим пантљикама. Основни горњи зимски хаљетак са дугим рукавима који су готово сви имали и носили био је копоран. Израђиван од сукна ''сингаве'' или ''вране'' боје. Досезао је до крста, а предњица се преклапала. При дну рукави су били мало разрезани и закопчавали су се копчама и дугмићима. По ивицама је украшаван са два до три реда црних вунених гајтана. У свечанијим приликама и код имућнијих ношен је копоран израђен од чоје тегет или црне боје, а преко њега ношен је фермен од истог материјала и боје. Украшавани су свиленим гајтанима и бућмом црне боје. Копоран и фермен су представљали најлепше делове празничног одела, који су израђивале занатлије-терзије, а које су нарочито радо носили момци и младожење на саборима и свадбама последњих деценија XIX и почетком XX века.

Кабанице „јапунце", преко свег одела, особито домаћин и они који су путовали, огртали су сукнену кабаницу, беле, мрке (вране) или црвене (алене) боје. Био је обичај и да се млада, при путовању на коњу, у случају хладноће и невремена, огрне оваквом кабаницом. Јапунца је кројена од 12-13 аршина (9 метара) дебелог сукна, у виду полукружног дугачког огртача без рукава, који је спреда отворен целом дужином. Око врата је калир за који је се, помоћу вунених петљи и дугмади, причвршћивала капуљача „јакуљача". Ивице овог огртача биле су оточене са 6 до 8 редова црних вунених сирада или гајтана, а понегде и чојом. На грудима су се, на свакој страни по једна, стављале стилизоване троугласте шаре гране од црних сирада или гајтана. У овом делу кабаница се закопчавала петљом или дугметом.

was reaching till the waist. It was often decorated with wool braids in multiple rows. In addition to the bodice "džamadan" was worn and "đečerma-haljetci" without sleeves that were overlapped on the front, and they were buttoned with clasps or buttons "puljke". They were made of dark blue or black cloth and often decorated with braids, sterling silver ribbons. The main winter smock overall tunic top with long sleeves that almost everyone had worn was jerkin. They were made of "singave" or "vrane"colored cloth. It reached to the lower back, and the front sides were overlapping. The sleeves at the bottom were cut open and a they were buttoned with buckles and small buttons. The edges were decorated with two to three rows of black woolen braid. Dark blue or black cloth jerkin was worn in formal occasions and between wealthy people, also "fermen" was worn of the same material and color. They were decorated with silk cords and black "bućma". Jerkin and "fermen" are representing most beautiful parts of the holiday suits, which were made by artisans-tailors, and they were favored by young men and grooms at weddings and gatherings in late decades of the nineteenth and early twentieth century.

Japundža (overcoat) – was a white, red or black stuff overcoat worn by the head of the family or by travelers. Even brides wore them while traveling on horseback, in case of cold or bad weather. *Japundža* was made of 12-13 yards (9 meters) of thick stuff, cut as a long, semicircular sleeveless overcoat, open at the front in full length. The neck was covered with a collar fastened to a hood (jakulja;a) with buttons and woollen loops. The overcoat was bordered with 6-8 rows of black woollen ribbons or braids, and in some places even with baize trimming. Two stylized, triangular ornamnets (grane) made of black ribbons or braids decorated both sides of the chest. This part of the garment was buttoned with loops or buttons.

Кабаница „јапунца", 19. век (Фототека НМ Ужице)
Overcoat "japundža" XIX century (Photo archive NM of Užice)

Покривање главе имао је посебан значај, јер сем заштите од невремена и сунца, често је представљало и ознаку економског и социјалног положаја. Девојке у овом крају биле су гологлаве са плетеницама око главе, а празником су носиле мале црвене капице или вес са црном кићанком. Жене су најчешће покривале главу марамом (шамија) од домаћег или индустријски произведеног платна. Као део невестинског оглавља поред игала које су служиле за причвршћивање капица и плетеница (иглице са главићима), ношен је близу раздељка и на марами са стране сребрни накит листоликог облика назван ‘’лиска” или ‘’челенка”. Удате жене су уз плетенице и ‘’црвену капицу” обавијале ‘’превезу”- уврнуту танку мараму са прстеном по средини, по угледу на оглавље из ‘’српске грађанске ношње ‘’ XIX века.

Што се тиче оглавља код мушкараца, поред феса (вес)-црвене чојане капе са црном кићанком, ношена је у зимском периоду шубара купастог облика. Израђивана је од црног јагњећег крзна или су је жене плеле од црне вуне. Ношена је са мало увученим врхом. После српско-турског рата 1878. године, почиње се носити шајкача, капа са дуплим странама. Најчешће је прављена од маслинастосивог фабричког сукна и најпре су је почели носити млађи, а после и остали мушкарци. Крајем XIX и почетком XX века прихваћена је од већине сеоског становништва. Зими око шубаре или шајкаче често је обавијан вунени ткани

Мушка ношња са јапунџом, (фототека Народног музеја)

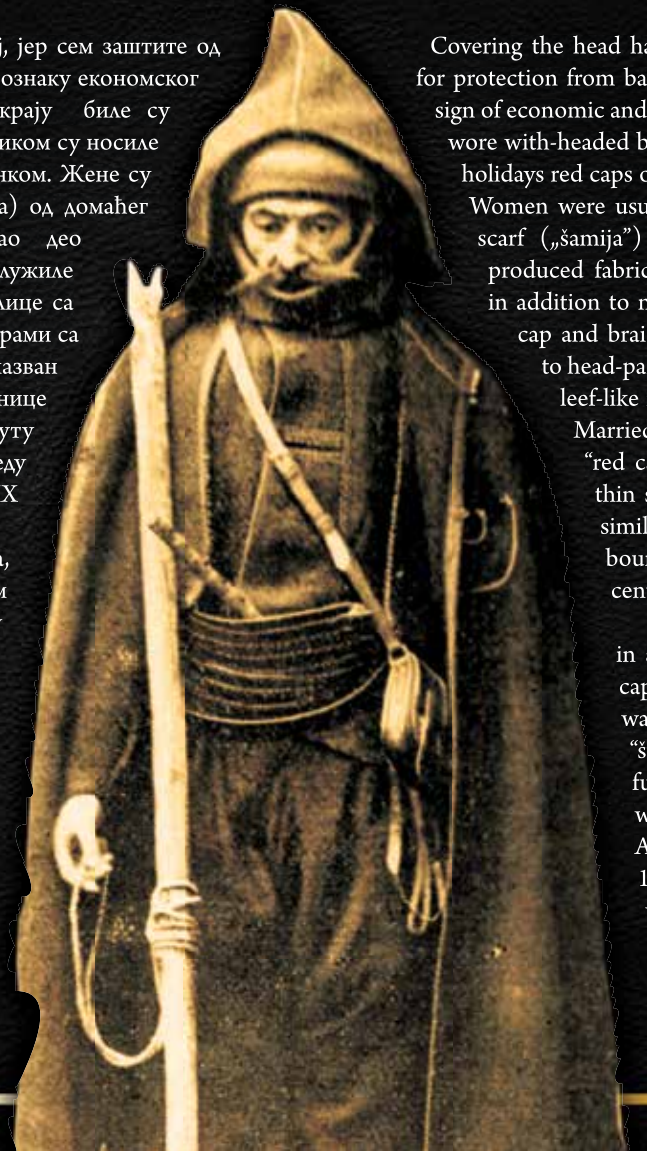

Covering the head had a special significance, except for protection from bad weather and sun, often was a sign of economic and social status. Girls in this region wore with-headed braids around their head, and on holidays red caps or small “ves” with a black tassel. Women were usually covering their heads with scarf („šamija”) from domestic or industrial-produced fabrics, as part of brides head-dress in addition to needles that were used to attach cap and braid (with head pins), worn close to head-part and scarf with silver jewelry in leef-like form called ”liska” or “čelenka”. Married women beside braids and a “red cap”, wrapped “preveza”- twisted thin scarf with a ring in the middle, similar to the head-dress of “Serbian bourgeois costume” from nineteenth century.

As for the head-dress for men, in addition to fez (ves)- red cloth cap with black tassel, in the winter was worn conical shape winter cap “šubara”. It was made of black lamb fur, or knitted black wool. It was worn with a little depressed tip. After the Serbo-Turkish war in the 1878th year, folk hat “šajkača” cap with double sides is introduced. It is usually made from cloth and olive-gray factory cloth and younger people were first

Male costume with japundža (Photo archive NM of Užice)

Сточарска кабаница, Пријепоље, 19. век
Livestock raincoat, Prijepolje XIX century

шал црвене или беле боје. У летњим месецима ношени су и сламнати шешири.

Поред покривања главе и горњих делова тела одећом, ради заштите од хладноће и повреда, човек је имао потребу да заштити и ноге. У ужичком крају обућу на основу материјала од чега је израђена можемо поделити на меку и тврду. Меку обућу сачињавају чарапе, назувице, приглавци, тозлуци. Израђивани су претежно од вуне у домаћој радиности. Чарапе су биле заједничке и женама и мушкарцима с том разликом што су мушке биле дуге до колена, а женске нешто краће. Чарапе које су ношене у свечаним приликама (вашари, свадбе) биле су украшаване уплетеним шарама (геометријско-вегетабилни орнамент). Преко чарапа су ношене назувице. Мушкарци су носили и тозлуке – доколенице прављене од сукна најчешће црне боје. Лети су ношени уз кошуље и дуге гаће, зими уз пеленгире. Покривале су ноге од чланака до колена, а са стране су се закопчавале металним копчама. Начин ношења је био различит. Док су се уз пеленгире носили испод ногавица, уз кошуље су се стављали преко ногавица од дугих гаћа. Тврда обућа је подразумевала првенствено опанке. Њих су носили и жене и мушкарци. То је била лака обућа прављена од коже или гуме, око ногу се притезала каишима, опутом. У последњој деценији XIX и почетком XX века све до Првог светског рата, ношени су ''пријесни'' опанци (нештављена свињска или говеђа кожа). Њих су израђивали сами домаћини. Затим су се носили црвени опанци и ђонови или ''грађени опанци'' од полуштављене говеђе коже.

to start wearing it, and then the elder. In the late nineteenth and early twentieth century it is accepted by the majority of the rural population. In winter, around "šubara", or "šajkača" often is wraped woven red or white woolen scarf. In the summer months straw hats are worn.

In addition to covering the head and upper parts of the body with clothing to protect from cold and injuries, a man had a need to protect the feet. At Uzice region depending on material of which they were made, shoes can be divided into soft and hard. Soft shoes included stockings, "nazuvice","priglavci" and "tozluci". They were made mostly of wool in homecraft. Socks were common to both women and men except that men's were long to the knees, and female slightly shorter. Socks that are worn on ceremonial occasions (fairs, weddings) were decorated with knitted patterns (geometric and plant designs). Socks are worn under the "nazuvice". Men wore the "tozluke"-leggings made of cloth, usually black. In summer they were worn with shirts and long pants, and in winter with pelengire. They covered the legs from ankles to knees, and on the sides they had metal clasps. The way of wearing was different. While with the pelengire they were worn under trousers, but with shirts- above the leggings of long pants. Hard shoes are represented primarily by peasant shoes "opanak". They were worn by both men and women. They were lite shoes made from leather or rubber, wraped around a foot with belts, "oputa". In the last decade of the nineteenth and early twentieth century until

Женска кошуља и назувица, Нова Варош, почетак 20. века
Womans shirt and "nazuvica", Nova Varoš, beginning of XX century

Опанци ''ђонови'' израђивани су од добро прерађене коже. Код ''ђонова'' који су имали дубље стране, врх је био више повијен према нози. За причвршћивање око ногу карактеристични су за ужички крај шири исечени кајиши. После Другог светског рата почели су се носити гумени опанци ''пироћани''. Осим опанака ношене су, поготово у имућнијим породицама дубоке ципеле ''штивлете'' које су имале потпетицу, а закопчавале су се на ''шнирић''. Поједини имућнији мушкарци су између два светска рата носили плитке и дубоке ципеле на пертлање.

На крају можемо рећи да у условима економског развоја, побољшања саобраћајних веза све више се губи стари начин облачења, усвајају се нови облици одеће. То се најпре појављује код млађе популације и у селима која су била ближа градским центрима (Ужице, Пожега) одакле су нови утицаји и долазили. Док су млађи брзо прешли на нове облике одеће, старији су још неко време упоредо са новинама задржали у употреби поједине делове старе ношње. На тај начин поједине рукотворине женске домаће радиности, својом изузетном лепотом, оплемењеном психологијом изворне сеоске уметности, у неким детаљима у раду постају део моде урбане средине савременог потрошачког друштва. У томе треба видети реинкарнацију непролазних вредности народног духа и стваралаштва народа овога краја.

Дијана Ристовић, виши кустос, етнолог

the First World War, "prijesni opanci" were worn (pig or cattle leather tanning). They were made by the hosts themselves. After, red "opanci" and "djonovi" or "gradjeni opanci" were worn, made from cattle leather half- tanning. Peasant shoes "đonovi" were made of well-manufactured leather. "Djonovi" with a deeper sides had shoe-tip bent towards the leg. Wider cut belt for fastening them around the foot was tipical for Užice region. After World War II a rubber "opanci piroćani" were introduced. Besides "opanci", especially in wealthier families, deep shoes "štivlete" were worn, that had heels and they were buttoned with "šnirić". Some of wealthy men between two world wars wore shallow and deep lace-up shoes.

Finally we can say that in terms of economic development, improvement of transport links increasingly caused the losing of old way of dressing, and new forms of clothing were adopted. It first appears in younger population and in the villages that were closer to urban centers (Užice, Požega) where new influences were coming from. While the young quickly move on to new forms of clothing, the older ones for some time along with the new fashion kept in use parts of old costumes. In this way some women's handicrafts, with its exceptional beauty, refined with the original village psychology of art, in some details became part of the urban environment of modern consumer society. That should reflect the reincarnation of timeless values of national spirit and creativity of the people of this region.

Dijana Ristović, senior custodian, ethnologist

Женски јелек и зубун из Севојна, почетак 20. века
Фототека Етно парк Терзића авлија, Злакуса

Female jelek and zubun from Sevojno, beginning of 20th century
Photo archive Ethno park Terzića avlija, Zlakusa

Тозлуци, Чајетина 1930. година
(Фототека Народни музеј Ужице)
Tozluci, Čajetina, 1930. year
(Photo archive NM of Užice)

Женски зубун из околине Косјерића", почетак 20. века
Фототека Етно парк Терзића авлија, Злакуса
Female zubun and from Kosjerić, beginning of 20th century
Photo archive Ethno park Terzića avlija, Zlakusa

Мушки прслук, Пријеполье, 1890. година,
(фототека Народни музеј Ужице)
Male jelek, Prijepolje 1890. year
(Photo archive NM of Užice)

Женска ношња ужичког краја

Female costums of Užice region

Зубун

Zubun

Z5
KŠ1
Z6
Z14
Z11
Z4
Z7
Z9
Z1
Z6
Z8

Z12
Z2
Z12
Z14
KŠ2
Z7
Z10
Z5
Z2

Z1
Z15
Z5
Z2
Z10
Z4
Z14
Z11

Z13
Z7
Z8
Z12
Z6
Z3
Z9

Н1
Н2
Н3
Н5
Н4
Хаљина/Dress
Н3
Н1
Н5
Н1
Н1
Н2
Н3
Н4
Н5

S3
S1
S2
S3
Сукња/Skirt
KS1
J4
Š2
K4
S2
K1
K1
S1
S2

J1

PF1

PF2

PF4

PF5

PF3

KS1
J2

J3

J4

J5

J6
J7

J4
J6
J5
J3
J2
J1
J7
J8

К1
К2
К3
К4
К5
Н5
К3
Н1
К1
К3
К4
К5
К1
К1

Мушка ношња

P1
P1
P3
P4
P5
T1
Č1
Č2
Č3
Č4
Č5
P4
P1
P6
P2
P6

MK1
MK2
MK3
MK4
MK5
MK6
MK7
MK8
MK9

Mens costumes

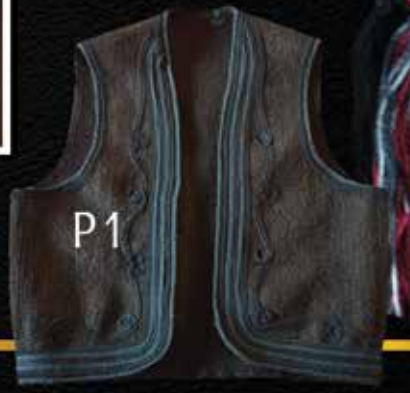

СА ЗУБУНОМ У ГРАД

ИЗДАВАЧИ:
Етно парк "Терзића авлија"
и Етно удружење "Завичај"
Злакуса, 31205 Севојно
Каталог народних ношњи
ужичког краја
ЗА ИЗДАВАЧА:
Саша Дрндаревић
ОБРАДА ФОТОГРАФИЈЕ:
Милош Глишић
ДИЗАЈН:
QM Design - Ужице
ШТАМПА:
Штампарија Графичар - Ужице
ISBN: 978-86-911723-2-9
ТИРАЖ: 500 ком.

ЕТНО УДРУЖЕЊЕ "ЗАВИЧАЈ" • ЕТНО ПАРК "ТЕРЗИЋА АВЛИЈА"
Злакуса, 31205 Севојно • www.zlakusa.com
e-mail: terzicaavlia@gmail.com • e-mail: terzicaavlija@eunet.rs • e-mail: drco1234@open.telekom.rs
Тел/факс: +381 (0)31 546 118 • Моб: +381 (0)69 546 1180 • Моб: +381 (0)63 843 9866
Facebook: Terzica avlija • Etno udruzenje Zavicaj

ЗАВИЧАЈ

ETNO UDRUŽENJE "ZAVIČAJ"

Etno park Terzića avlija

Zlakusa, 31205 Sevojno

SRBIJA

FROM THE AMERICAN PEOPLE

DO AMERIČKOG NARODA

МИНИСТАРСТВО ПОЉОПРИВРЕДЕ ШУМАРСТВА И ВОДОПРИВРЕДЕ

НАЦИОНАЛНА СЛУЖБА ЗА ЗАПОШЉАВАЊЕ

ЕТНО ПАРК ТЕРЗИЋА АВЛИЈА